

REPOSAAREN HÖYRYSAHA Oy - lyhyt historiikki 1872—1974

Kuva 1. Reposaaren Höyrysahan olennaiset toimintaosat 1930-luvun piirroksessa

Koonnut Haakon Uddfolk

2021

1. Alkuvaiheet

Reposaaren höyrysahan perustivat Suomeen asettuneet ruotsalaista sukua olevat liikemiehet. Rautalammilla syntynyt ruotsalaisen aatelissuvun jäsen ruukinpatruuna Gustaf Tigersted siirtyi Savosta Kokemäelle v. 1856 ja käynnisti Kokemäenjoen varrella suurimittaisen puunjalostushankkeen. Hän perusti Kolsin koskivoimaa käyttävän sahan ja suunnitteli Kokemäenjoen uiton aloituksen ja omisti myös puutavaran vientiliikkeen.

Tigerstedt oli osakkaana konkurssiin menneessä Porin ensimmäisessä höyrisahayhtiössä ja teki aloitteen Reposaaren höyrysahan perustamisesta. Hän sai Reposaaren höyrysahan perustamisasikirjapäätöksen kuvernööriltä ja senaatilta 11.10.1871. Lopullinen lupapäätös tuli kuvernööriltä ja senaatilta 1.3.1872. Pian sen jälkeen Tigersted myi rakennusluvan, alueeseen liittyvät vuokraoikeudet ja puutavaran vientiliikkeen tukholmalaiselle tukkukauppiaalle ja liikemiehelle J.E. Franckelle. Tämä puolestaan siirsi ne perustamalleen yhtiölle nimeltä Råfsö Ångsågs Aktiebolaget (Reposaaren Höyrysaha Oy).

Reposaaren saha valmistui 27.8.1873, mutta se oli aloittanut sahaustoiminnan jo vähän aikaisemmin. Francken perheen hallussa osake-enemmistö pysyi vuoteen 1917, jolloin Raumalla syntynyt suurliikemies Alfred Kordelin osti ne itselleen. Kuitenkin jo saman vuoden marraskuussa (1.11.1917) venäläiset matruusit murhasivat Kordelinin hänen maatilallaan Mommilassa. Kordelinin lakimiehenä toiminut Risto Ryti hoiti kuolinpesän asioita. Kuolinpesä myi sahan osakekannan Helsingissä toimiville liikemiehille K.E. Kontrolle ja Juho Kuosmaselle. Heidän omistuksessaan oli jo ennestään puuteollisuuslaitoksia. Itä-Suomessa nämä kuuluivat Viipurin Saha Oy:hyn.

Reposaaren Höyrysahan omistuksessa oli 1920-luvulla noin 20`000 hehtaaria maatiloja eri puolilla Suomea. Konttoreita oli Reposaarella, Tampereella ja Helsingissä. Kontron kuolema ja maailman pula-aika 1930-luvulla aiheuttivat jälleen muutoksia omistussuhteisiin. Vaikeuksiin joutunut Reposaaren Höyrysaha Oy asetettiin luotonantajan Kansallis-Osake-Pankin valvontaan. 1942 Reposaaren Höyrysaha liitettiin Rauma-Raahe yhtiöön josta n. 10v myöhemmin muodostettiin Rauma-Repola Oy.

Kuva 2. Reposaaren Höyrysaha, tukit suomuksella 1930 luvulta. Valokuva: Satakunnan Museo.

Höyrysaahan myötä Reposaaresta muodostui 1880-luvulla maan suurin puutavaran vientisatama. Suuri höyrysaha muutti aiemmin kalastaja- ja satamayhteisönä olleen Reposaaren suureksi teollisuusyhdyskunnaksi. Toinen suuri teollisuuslaitos saarella oli 1914-alussa toimintansa aloittanut Reposaaren Moottoritehdas, joka 1918 konkurssin jälkeen myytiin Wahlroosille, sen jälkeen Reposaaren Höyrysahalle ja edelleen 1925 Werner Hacklinille. Myöhemmin Werner Hacklin perusti alueelle Reposaaren Konepajan. Sahan työläisille rakennettiin oma asuinalue. Lisäksi Reposaari sai muun muassa oman kirkon ja koulun sekä lennätinyhteyden. Sahan ansiosta aloitti toimintansa myös Reposaaren VPK vuonna 1891.

Reposaaren höyrysaahan alue on nykyisin osa Museoviraston määrittämää Reposaaren yhdyskunnan valtakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä (RKY).

2. Sahan henkilökunta

Kun sahan rakentaminen alkoi vuonna 1872, tukkukauppias Francke lähetti Ruotsissa toimivilta tehtailtaan ruotsalaisia ammattimiehiä perheineen rakentamaan ja käyttämään sahaa. Suurinta paikallista päätäntävaltaa Reposaaren höyrysaalla piti sahan isännöitsijä. Hän johti sahan toimintaa ja periaatteessa hän päätti, kuka sai asua yhtiön asunnoissa ja työskennellä sahallä.

Ruotsista tulivat sahalle työnjohtajat ja ammattitaitoinen työväki. Sahan perustamisesta johtunut väestönlisäys lähes kolminkertaisti Reposaaren asukasluvun. Kun Ruotsista tullut työväki ja muualta muuttaneet merkittiin Reposaaren henkikirjoihin vuonna 1880, nousi Reposaaren asukasluku 166 henkilöstä kerralla 466 henkilöön. 1920-luvulla sahan henkilökunta suomalaistui lähes täysin.

Alkuvuosina sahan työntekijöitä oli alle 100.

Vuonna 1910- henkilöitä töissä n.315.

Vuonna 1911–1913 henkilöitä töissä n. 550.

Vuonna 1914 kesäkuussa oli sahallä töissä miehiä 635 ja naisia 148, yhteensä 783.

Vuonna 1928 henkilöitä töissä oli n. 520 henkilöä.

Vuonna 1970 luvulla n. 120.

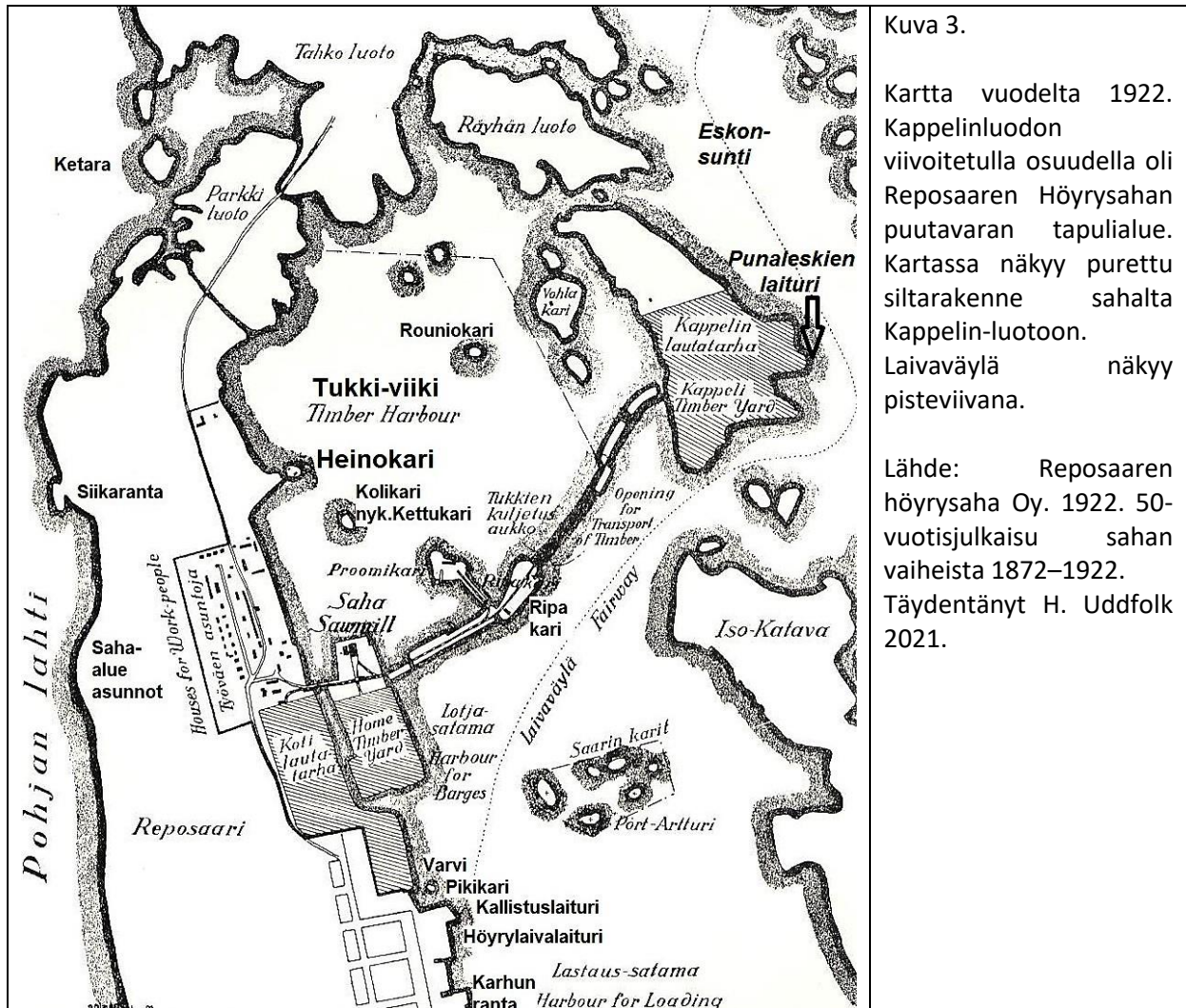
Reposaaren Sahan toiminta loppui syksyllä 1974. Osa työväestä siirtyi eläkkeelle, osa siirtyi Raumalle Rauma-Repolan sahallä ja loput Mäntyluotoon Rauma-Repolan telakalle. Toiminnan loputtua rakennuksiin suunniteltiin sahamuseota, tulipalo 1995 lopetti museosuunnitelman.

3. Sahan alue

Sahan rakennukset lautatarhoineen tehtiin Alholman saarelle, joka on Reposaaren koillisrannalla. Alholman saaren ja Reposaaren välissä on kapea "Sahan kanaali", joka on

pengerretty sahan jäterimoilla. Nykyään kanaali on huviveneiden satamana ja sen pohjoispäässä on maantieyhteys.

Sahan rakennuksiin kuului voimalaitos, jossa oli 1910 -luvulla 5 höyrykattilaa, 350 hv höyrykone ja 25 hv sähkögeneraattori, sähkövalaistus saharakennukseen asennettiin 1890. Voimalaitoksen vieressä oli saharakennus, jossa sijaitsivat höyrykonekäyttöiset valta-akselit ja remmivetoiset raamisahat. Saha rakennettiin aluksi 3-raamiseksi, mutta jo parin vuoden päästä se uudistettiin viisiraamiseksi, joista yksi oli kaksoisraami. Näin voitiin kerralla sahata kuutta tukkia.

Kuva 3.

Kartta vuodelta 1922. Kappelinluodon viivoitetulla osuudella oli Reposaaren Höyrysahan puutavaran tapulialue. Kartassa näkyy purettu siltarakenne sahalta Kappelin-luotoon. Laivaväylä näkyy pisteiviivana.

Lähde: Reposaaren höyrysaha Oy. 1922. 50-vuotijulkaisu sahan vaiheista 1872–1922. Täydentänyt H. Uddfolk 2021.

Alkuvuosina höyrysaha oli maamme suurimpia sahalaitoksia. Vuonna 1954 sahan koneistot uusittiin. Viimeinen uudistus tuli 1969, jonka jälkeen sahalla oli neljä kehäsahaa kahdessa linjassa. Voimalaitosta uusittiin usein. Viimeisin uudistus oli 1960–61, jolloin uusittiin turbiini ja generaattori.

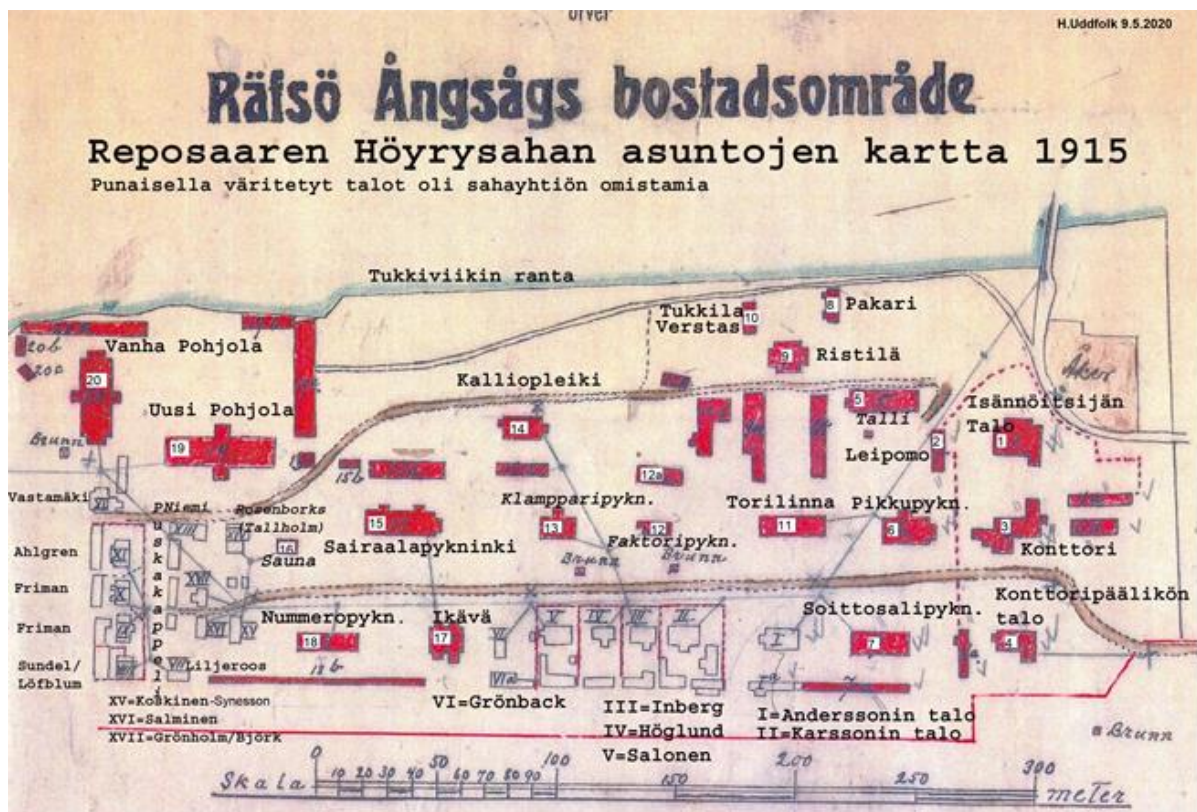
4. Tulipalot

16.2.1901 tulipalo tuhosi sahan ja voimalaitoksen koneet. Toinen tulipalo syttyi 12.5.1919, jolloin paloi koko lautatarhan 16250 standarttia (75 000m³) valmista sahatavaraa. Myös konttori ja kuusi asuinrakennusta paloivat. 35 perhettä menetti kotinsa ja irtaimistonsa. Konttorirakennuksen palossa tuhoutuivat lähes kaikki sahan asiapaperit.

Saharakennus, voimalaitos ja Kappeliluodon lautatarhat säästyivät 1919 tulipalossa. Kolmas tulipalo oli tuhopoltto vuonna 1936. Siinä paloivat viisi suurta asuinrakennusta ja 150 m pitkä puurakenteinen ”koppirivi”. Tulipalo vahingoitti useita muita rakennuksia. Reposaaren Höyrysahan asuntojen kartassa 1915 W-merkityt talot paloivat v.1919 tulipalossa. Viimeinen tulipalo lienee myös ollut tuhopoltto 16.4.1995. Saha oli tuolloin jo lopettanut toimintansa. Sahan rakennuksista ei ole nykyisin jäljellä muuta kuin voimalaitoksen tiilirakenteinen savupiippu.

5. Asunnot ja asukkaat

Saha-alueen asunnot rakennettiin ns. Tukkiviikin rannan lähelle. Vuoden 1915 -kartassa punaisella merkityt talot olivat Reposaaren Höyrysahan omistamia. Yksityisen omistuksessa olevia taloja ei ole kartassa väritetty.

Kuva 4. Reposaaren Höyrysahan asunnot 1915. Kartta: Satakunnan Museo, täydennykset H. Uddfolk 2020.

Henkilöstön asuntoja ja sahan konttori rakennettiin jo 1870-luvulla. 1900-luvulla tehtiin useita suuria rakennushankkeita:

- 1922 uusi konttorirakennus, työnjohtajien asuinrakennus ja 3 suurta 2-kerroksista asuinrakennusta Sahamäenkadun varrelle; Kehylä, Särmälä ja Tasala.
- 1930 Sahayhtiöllä oli asuinrakennuksia 26 kpl, joissa oli huoneistoja seuraavasti:
 - Hellahuoneita 114 kpl.
 - Huone+keittiö 48 kpl. (Vanha- ja Uusi-Pohjola).
 - 2h+keittiö 17 kpl. (Työnjohtajat ja virkailijat)
 - 3huonetta+keittiö 1kpl. (Isännöitsijä).

Sahayhtiön asukasluettelon mukaan v. 1921 saha-alueella asui 966 henkilöä. Lukumäärä sisältää myös yksityisasunnoissa asuneet. Yleisesti voisi sanoa, että saha-alueen asunnoissa asuttiin todella ahtaasti. Hellahuoneessa alle 20 m² saattoi asua 10 henkeä. Esimerkiksi Vanha- ja Uusi-Pohjola (nro 19 ja 20) rakennuksissa asui 1920 -luvulla noin 120 ihmistä/talo. Vakituisen työvoiman lisäksi, kausiluonteisesti sahalla työskenteli 1920 ns. ”Passilla olevia” vieraspaikkakuntalaisia noin 100. He asuivat tilapäismajoituksissa (kortteerissa), heistä suurin osa oli kotoisin Ahlaisista ja Merikarvialta.

Töissä v. 1914 sahalla oli veroilmoituksen mukaan 783 henkilöä. Eläkejärjestelyt olivat sahalla edistyksellisiä jo 1930 -luvulla; eläkkeellä oleville työntekijöille Reposaaaren Höyrysaha maksoi pienen rahallisen avustuksen vuodessa ja antoi asunnon, polttopuut ja sähkön korvauksetta.

Ensimmäisen maailmansodan 1914–1918 aikana laivaliikenne oli vähäistä. Laman johdosta työllisyys huononi ja hinnat kohosivat. Vuonna 1917 Reposaaarella vallitsi suoranainen nälänhätä. Kesällä 1917 Reposaaaren Työväenyhdistys lähetti ruoka-avustuspyyntön Sahanomistaja A. Kordelinille. Hän omisti silloin Reposaaaren Höyrysahan. Kordelinin asioiden hoitajana toimi Risto Rytö. Kordelinin kartanosta Lammilta lähetettiin lihaa ja viljaa Reposaaarelle 1917. Porilaiset tosin ottivat ruokalahetyksestä osan. Kirjeenvaihto on tallella Reposaaaren Työväenyhdistyksen arkistossa.

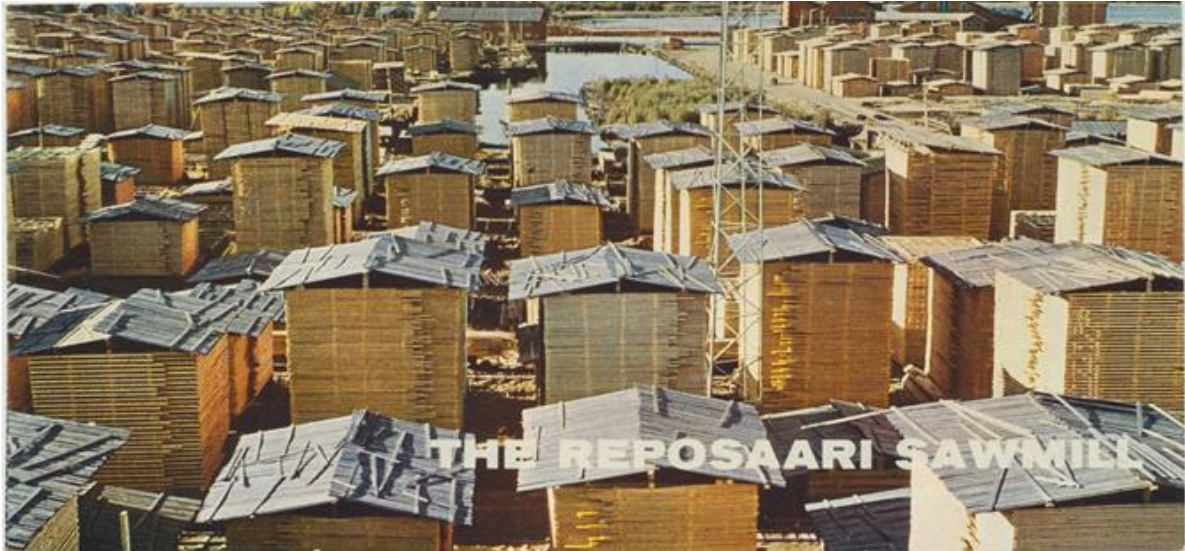
Saha-alueen rakennukset näkyvät oheisessa kartassa. Jokaisen talon käytössä oli ulkohuusi ja puukoppi polttopuita varten. Talojen takapihalla oli yleensä ”makki”, johon ruoka- ym. jätteet vietiin. Rannan lähellä olevien talojen jätteet kaadettiin ”makkiin”, josta ne puurännin kautta valuivat tukkiviikiin.

Saha-alueen taloihin sähkövalo tuli 1920-luvulla. Huoneessa sai alkuvuosina olla yksi 25 ”kynttilän” lamppu (25W). Viemäri ja vesijohto Reposaaarella yleistyi vasta 1950- luvulla.

6. Puutavara

Tukit uitettiin Kokemäenjoen vesistöä pitkin osin Tampereen seudulta asti. Kokemäenjoen reittiä kuljettivat muutkin puutavarayhtiöt tukkeja. Lajittelu tapahtui Porin kohdalla ja Kivinissä. Rosenlewin, Ahlströmin ja Reposaaaren Höyrysahan tukit erotettiin omiksi lautoiksi ja hinattiin sahoille.

Reposaaren Höyrysaahan valmis puutavara kuivattiin tapuleissa ja lastattiin proomuihin. Proomut hinattiin redille, jossa puutavara lastattiin laivoihin. Laivojen lastaus redillä loppui 1958, jolloin lastaus siirtyi Reposaaren satamaan laiturilastaukseen. Myös sahatavaran maantiekuljetukset alkoivat noihin aikoihin. Vuonna 1929 alettiin valmistamaan haketta ja 1948 selluloosahaketta. Haketta kuljetettiin aluksi proomuilla ja myöhemmin autoilla Raumalle.

Kuva 5. Tapulit. Valokuva: Reposaaren Sahan mainoslehtisestä 1970.

Lähdeaineisto:

Aukia, M. 1978. Reposaaren sahatyöläisten työstä ja asuinympäristöstä. Satakunnan museo.

REPOSAAREN HÖYRYSAHA O.Y. 1872-1922. 1922. Muistojulkaisu 50-vuotisen toiminnan johdosta. To celebrate the fiftieth anniversary of the firms existence. Reposaaren höyrysaaha, Helsinki. 85 s. + 2 karttaa.

Reposaaren Historia 1942. Satakunnan Museo, kuvat.

Kantonen, T. 1996. Satakunta sahaa Suomessa, Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia ja -ympäristöjä, Helsinki.

Uddfolk, H. 2021. Kotiarkisto.

http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1497

<https://www.pori.fi/satakunnan-museo/nayttelyt/verkkonayttelyt/teollisuustyon-jaljilla/1856-1870-suurteollisuuden-alku-3>

https://fi.wikipedia.org/wiki/Gustaf_Tigerstedt

<https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4354>

<https://www.pori.fi/satakunnan-museo/nayttelyt/verkkonayttelyt/teollisuustyon-jaljilla/1870-1900-sahojen-kaupunki-15>

https://fi.wikipedia.org/wiki/Reposaaren_saha